

թեան տեղին, ժամանալը, բնագիրը, և այլն, բննելու: Եւ կը յիշատակէ գրոցս հրատարակիչ Վ. Հ. Ալիշանի յառաջաբանին մէջ՝¹ տնօր թարգմանութեան տեղւոյն և ժամանակին մասին պաշտպանած և հաստատած ծարձիքները, նոյնպէս Վ. Հ. Գարեգինի Զարգանապետն Վիշ. համակարծիք ըլլալը կ'իմանայ Հիւլալմանէ: Թուի թէ գերմանացի բռնասիրիս անծանօթ մնացեր են Հ. Սուլքրեանի վերոյիշեալ հմուտ յօգուածը, գարձեալ Վ. Հ. Ղեւոնդ Յօփն. Վիշ. կրկին համեմատական գիտնական յօդուածներն՝² այս նիւթին մասին. վասն զի ասոնց ամենեւին յիշատակութիւնս չընքն, որք կրնային զինք լուսաւորել, մանաւանդ վերջինն, այս մէջին խնդրոց մէջ. — Իսկ ինքը ծանուցանելով նախ՝ թէ իրեն հակառակ կարծեացը ի նպաստ բերելիք փաստին զօրութիւնը չի կրնար գնահատել, կը հրեքէ Վ. Հ. Ալիշանի կարծիքը՝ թէ ի կելիկիա կատարուած ըլլայ հայ թարգմանութիւնս: Որովհետեւ, կ'ըսէ, Միք. Հրաւստարակիչն մէջ բերած երկու տեղերով ուրոնց յունականին մէջ՝ կը պակսին, այսպիսի կարծիք մը չի կրնար հաստատուիլ, վասն զի արդէն իսկ հայն շատ տեղ չի համապատասխաներ յունարէնին, և բաց աստի՛ յոյն ալ այլեւալլ տեղաւաներ օրինակ կը բերէ գելիկիա. — հետեւաբար՝ հայ թարգմանչին օրինակին մէջ կրնային գտնուիլ վերոյիշեալ երկու տեղերն ալ:

Եւ այսպէս կը պարզէ իւր կարծիքը: Վեց տեղեր կը յիշուին ազգն Պոլոնացիք—Պոլոնիացիք և երկիրն Պարոնիա³. Իսկ յունական բնագրին մէջ ասոնց փոխանակ միայն երկու տեղեր կը տեսնենք՝ Βοσωνίς⁴. Եւ այս Հայիական տարբեր ընթերցումած դիւրաւ կը հասկնուի, եթէ խորհրդածենք՝ որ Հայ թարգմանութիւնն եղած է տարաբան բնա-

զրին լրաց, իսկ արաբերէն տառից Ջը կա-
րելի է յոճական քյին լրիպակաւ համա-
պատասխան կարգով իրբեւ Ի. — իսկ P տառն
արդէն իսկ արաբական բնազդին մէջ Պ տառի
կը փոխուի ընդհանրապէս: Եւ միթէ ներելի
է ե կարելի՞ այսքան յաճախեալ նոյն վրի-
պակը հայ թարգմանչին թիւրմատցութեան
ընծայել. — ե արդեօք նա այդ կերպ գրուած
բառին մէջ իրեն ծանօթ Պաղեստին գտած՝
չէ՞ համարած թարգմտել. — իսկ չ ե ո
տառերն իրարու տեղ կընան փոխանակել:

Ձայս ապաղէս հաստատուէն ետքը, կը
յաւելու նա. Յայտնի է Հայոց երկու ան-
գամ դադիթին ի Լեհաստան (Պոլոնիա) յետ
կործանման իրենց մայրաքաղաքէն Անույ,
մին՝ 1064ին Աւիադարանի, մինս՝ 1239ին
Մոզրոյաց ձեռքով՝. Եւ հոս առաջին անգամ
այս գաղթականութեան միջոցով ընդհանուր
Հայոց ծանօթացաւ Լեհական Թագաւորու-
թիւնն. հետեւաբար՝ Թարգմանութիւնս հա-
ւանորէն եղած է ի Լեհաստան յԱ-Եր գա-
րբրու միջեւ:

Հ. Ս. ՄԱՐԵԱՆ

Հարալարելի

2008

ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆ

(Zurp. unhu t9 550, 1899)

Խեղեկուհի

ԱՌՆԱԿՆԵՐՈՒ այն տեսակը՝ որոնց մէջ որոշակի կը տեսնուին խեցեմորթ կենդանակա պատանները, շատ լեզուով նոյն կըսէրը խցի վերադիր բառի բարդութեամբ, կը կոչուին խց (հ կամ ա) կուճ. գլ. *Marbre lumachelle, coquiller Խա. Marmo lumachella* որ ելած է իւ. *Lumaca* Նորոսմբ բառէն:

1. 12 14, 15:
2. 46974, 100 100:
3. 129 52, 10. 16. - 58, 15. - 64, 10. - 72, 14. - 100 100 100:
4. 100 100 100:
5. 129. Fr. Müller. WZKM V. 53.

Խից

Մեր լեզուի արմատական բառերէն մին ալ խիցն է. ինչպէս ամէն ազգաց լեզուներուն արմատական բառերուն ստուգաբանութիւնը դիրքին չէ գտնուիլ, նոյնպէս մերիննայն դժուարութեան կ'ենթարկուին : Պրպտեցիւք, քննեցիւք իմանալու բառիս ստուգաբանութիւնը, բայց վերջապէս իմացանք որ. սանսկրիտ, երբ. քաղդ. արար. պարսիկ և թուրք լեզուաց մէջ խից բառն ալլահնչակ յորընդում մ'ունի, որով նոյն լեզուներէն փոխառեալ չէ, և ոչ իսկ յոյնէն լատինէն կամ եւրոպական միւս լեզուներէն, վասն զի անոնց Հնչումն եւս յօրորովին մերինէն տարբեր է¹ : Արուեստականալ կ'երեւի Հիւնքեարպէյնտեանի ստուգաբանութիւնը, կը գրէ. « Եւս և ամէն պինդ և զիմանար մարմին (եղանէ) ի բառէ » Խեց, Խէշ կամ Խեշ, Խաշ, Խից² » : Խից բառը մէկ նշանակութեամբ կը գործածուի և կը նշանակէ ըլլալով մանր քարեր որ լրի մէջ տարուբեր ըլլալով, մաշեր և ողորկուեր են : Խճերն միշտ իրար վրայ դիզուած — Խճողուած գտնուելով, անտարակոյտ սխալ չէ կարծիքն թէ, Խից բառը արմատական ըլլալ գանազան բառերու, որ կոյտի, գէգի գաղափար կու տան. ինչպէս Խճող, Խճով, Խճողմ, Խճողմիւմ, Խճմ. և այլն : Մեր նախնեաց Թարգմանութեան և գրոց մէջ

1. Գերմաներէն Խից բառը կոչի Kies—քիզ՝ իսկ արդ ինչպէս ք տառն Խից հետ լծորդ է, և նոյնպէս եթէ Չ տառն ալ ճիւղ հետ լծորդ համարուի, այն ատեն կրնանք ենթադրել որ ինչպէս գերմ. Kies բառը, այսպէս ալ մեր Խից բառը արամերէնէն մի և նոյն ծագումն ունի :

2. Հմմտ. Ստուգաբանական բառարան. Պօլիս. Soc. Պաղտ. 1894. էջ 56 :

3. Մերինը կը ղնէ քաղցրացան նմա Խիցք հեղեղատի. Երբ. քերեւ եւ իրեն (համար) հեղեղատիք քարերը : Ս. Գրքի մեկէն մը Լէււէթր երբ. այս պարբերութեան, հետեւեալ մեկնուութիւնը կու տայ. — Գերեզմանները ձորերու մէջ դէւրու կը փորենին մանաւանդ երբ երկրը կրային ըլլար : Հմմտ. Շերիմ Թագ. Dict. of the Bible. Burial. Յօրայ բացատրութիւնը հոմաձայն է զասականներու դարձուածին. Քաղցրացսցի քնգ : Ս. Հերոնիմոս իւր Թարգմանութեան մէջ զիջաբանական բացատրութիւն մը կը գործածէ. « Քաղցրացսցա նա կոկիստեայ խի-

չատ անգամ Խից բառը գործածուած է և միշտ մանր մաշուած քարի նշանակութեամբ : Նախ Երայ քրքին (Իմ 33) մէջ կը գրուենք.

« Զաղցրացան նմա Խիցք հեղեղատի » .

Եօթանասինց յն. բնագիրն կը ղնէ. « Եփ-
γλυκάνθησαν αὐτῷ χάλικες χεϊμάρρου » .

Վուլգաթ. « Dulcis fuit glareis Cocyti » .

Երբ. Խից Խից Խից Խից

Այս պարբերութեանց մէջ որոշ կը տեսնուի որ Խից բառի իմաստը քիչ մը չփոթէ. մերն ըստ Եօթանասինց Խից ըսելով կը հասկնայ փոքրիկ ողորկ քարեր որ հեղեղատներու մէջ առատութեամբ կը գտնուին. իսկ երբայական բնագիրը փոխանակ Խից քար կը գրէ³, Վեր նախնի Վանական Վարդապետը ըստ իւր դարուն ոգւոյն և գիտութեան, երկար մեկնութիւն մը կու տայ, որու համառօտութիւնը ի ստորեւ յիշած ենք⁴, Խից բառը գործածուած է նաեւ առաջին Մականայեցեաց քրքին մէջ (Թ. 73).

« Եւ արդ ոչ կարէք դուք զգէմ ունել զայդչափ ալորուծիոյ, ի դաշտի ուր ոչ գուցէ թուփ Թաքսաի և ոչ տեղի փախտեան, և ոչ վէմ ապաւինի, [ոչ Խից ձեռն ի քար ձգելոյ] » :

Փակագծի մէջ առած սողերնիս և որով

մերոնն : Կսկիւտէս զօխոց այն գետն էր ուրու ափանց վրայ հարիւր տարի կը թափուէին, անոնք որ Թաղմանէ զրկուած էին : Ամպարիշտը թեթեւ ոտքով կոխած էր անոր ափանց վրայ, որովհետեւ փառաւոր շիրիմ մ'ունէր : « Յօր՝ որ ամէն բանի իւր պայ քրքին մէջ, հոգի և զգացումն կու տայ, քարերուն ալ յարգանքն և ծառայութեան զգացում մը կու տայ հարուստին դեպիկն նկատմամբ, կը կակղաննէ կերպով մը քարերը, որպէս զի զեակը աւելի փափուկ պատուի » : Կայմէթ :

5. Քաղցրացան նմա « Խիցք » հեղեղատի. կը մեկնէ Վանական Վարդապետը. « Յայտնի է վասն ամբարշտաց, զի թէպէտ և ահագին երեւին ի գերեզմանի եղան » էջ 81 (Ձեռագիր) : Վանականին մեկնութենէն կ'երեւի որ Եօրայ մարգարէութեանց մէջ յիշուած խից բառը գերեզմաններու հետ կապակցութիւն ունի. և կը նշանակէ Խից մանր քար և ոչ թէ հեղեղատի եղբայրները գտնուած միազանգ փափուկ կամ կարծր ապառաժները :

նաեւ թիւն բառն կը պակսին¹ Վուրկադայի
և մեզ ծանօթ Եօթանասնից յոյն բնագրին
մէջ. մեղք չենք ըսել որ այդ բառն ու տողն
նախնիք իրենց կոյմէն Հնարած ու գրած են,
այլ մեզ անծանօթ Եօթանասնից յն. բնա-
գրէն թարգմանած են:

ԹՅԱՔԱՐ

Դանիթ բառ մ'է, որուն հոմանիշք են
կոպիծ, Մամրալիս: Կազմուած է թիւն արմա-
տականին հետ քար բառն ամանցուելով (թիւն
— քար): Նախնեաց կազմած բառերէն է և
ոչ նոր: Ի Սուրբ գիրս մի անգամ գործածուած
կը տեսնենք.

«Իբրեւ զյարդ աւաղեղէն քարակուռ որմոյ,
Թճաքարք՝ որ ի բարձրաւանդի կայցեն, ա-
ռալի հողմոց ոչ մնացեն»²: Եօթանասնից
յն. բնագրին մէջ Թճաքարի համապատասխան
կը գտնենք χάρακες բառը, որ ըստ Ս. գրոց
մեկնաց կը նշանակէ գղ. Cailloux որ է
Թճաքար:

ԽՍՏԱՄԱՐԱՐ

Բառ կը նշանակէ կարծր, պինտ ու խիտ
հասածուխ մը: Լուսածուխ հոմանիշ է Խստու-
ծուխ բառին և երկուքն ալ նորակազմ են:

ԽՍՏԱՄԱՔԱՐ

Նորակազմ բառ մ'է, առաջին անգամ Հ.
Քաջունի վարդապետն գործածած. գղ. բառն
է Trachyte — յն. τραχύς, որ կը նշանակէ
թիստ կամ ցալիծր, աստի սոյն արմատակա-
նին վրայ ածանցելով քար բառն, կազմուած
է Խստամաքար: Ոմանք վերջերս այս բառին
ուրիշ հոմանիշ մը Տրաքիտ Հնարեցին, տա-
ռագործելով եւրոպական Trachyte բառը:
Երբ աւելորդ կ'երեւի այս վերջինը, քանի
որ Խստամաքար բառը հեռի չէ Հայահնչակ ու
ներդաշնակ ըլլալէ:

ՆԲԱՂԼԻՒՄ

Արեւակնի մի տեսակն, որ Իտալիոյ և Իս-
լանտիոյ մէջ կը գտնուի, այսպէս կոչուելիք՝
Թարգմանելով եւրոպական Fiorite բառն:
Ունի նաեւ ուրիշ հոմանիշներ Թամզիրտ և
Ծաղկեքար որ նոր կազմուած են, երկրորդն
ընտիր ու ներդաշնակ է, բայց ոչ առաջինը:

ԾՄԱՐԱՐԱՌՈՂ

Նորակազմ բառ մ'է, ու յատկացուած
գղ. Baryte բառին: Շատ տարիներ առաջ,
այս եւրոպական բառին իբրեւ նոյնանիշ Հ.
Քաջունի վարդապետն հնարած է Կշուռնիկ
բառը և թէ ինչու համար այսպէս կոչած է,
Կշուռն բառին մէջ կը բացատրենք: Ծամրա-
նող և ուրիշ մի հոմանիշն ալ Ծամրատալաթ³,
որ վերջերս սեփականուեցան Baryteի, սխալ
կամ անտեղի չեն. նոյնպէս այս ըսածնիս
կը տեսնենք Կշուռն բառին մէջ: Հոս այսչափ
միայն ըսենք որ Կշուռնիկ, Ծամրանող և Ծամ-
րատալաթ հոմանիշ բառերն հաւասարապէս
կրնանք սեփականել Baryteի և չենք սխալիր:

ՄԱՐԱԿԱՆԱՆ

Վերջերս կազմեցիք այս բառը⁴. կը
նշանակէ այն գեղեցիկ ակատներէն մին, ու-
րուն մէջ կը տեսնուի ծառանման մարմին
[թթուռկ մետաղական] մը: Ինչպէս ձեւը
նոյնպէս և եւրոպական բառը լատ. Dendro-
gata⁵ գղ. Agate arborisée [= Ծառ-ակաւտ],
կը պահանջեն Ծառակաւտ կոչելու: Ոմանք տես-
նելով այս հանքին մէջ եղած ծառանման
մարմինը որ աւելի մամուլ կը նմանի, Մամուա-
կաւտ կոչեցին: Երկու հոմանիշներն ալ ճշգու-
թենէ ու ներդաշնակութենէ զուրկ չեն:
Եւրոպական բառին հոմանիշը կը պակսի Հ.
Քաջունոյ և Նորայրի բառարաններէն:

ՇԱՐԱՅԱՐԵԼԻ

Հ. Ս. ԵՐԵՒ.

1. Եօթանասնիցն. «Καὶ οὖν οὐ θυνήσῃ ὑποστῇ
ναὶ τὴν ἱππον καὶ δύνανται τοις ἐτηγνέν τῷ πεδίῳ, ὅπου
οὐκ ἔστι λίθος οὐδὲ κόχλαξ οὐδὲ τοπος τοῦ πυγᾶν».
Իսկ Վուրկադան կը գրէ «Et nunc quomodo
poteris sustinere aquitatum et exercitum tan-
tum in campo, ubi non est lapis, neque saxum,

neque locus fugiendi?»

2. Սիր. ԻԲ. 21:

3. Հմմտ. Հանքաբանութիւն Վիեննա. 1897:

4. Հմմտ. Հանքաբանութիւն Վիեննա. 1898:

5. Նաեւ լատ. բառն յն. ἀγάρχη = ակաւտ
և δένδρον = ծառ բառերով կազմուած է: